

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української літератури
імені акад. Михайла Возняка

РОМАН ЄВГЕНА ГРЕБІНКИ «ЧАЙКОВСЬКИЙ» ЯК ТВІР РОМАНТИЗМУ

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Лю Мейтін

Науковий керівник – к.ф.н. доц. Чопик Р. Б.

Львів – 2022

Зміст

Зміст.....	2
ВСТУП.....	43
РОЗДІЛ I Романтизм першої половини XIX ст.....	87
1.1. Романтизм першої половини XIX ст. в Європі.....	87
1. 2. Розвиток романтизму в Україні першої половини XIX ст.....	1244
Висновки до розділу I.....	1514
РОЗДІЛ II. Еволюція стилів творчості Є. Гребінки та його вплив на розвиток українського романтизму.....	1716
2.1. Еволюція стилів творчості Є. Гребінки.....	1716
2. 2. Внесок Є. Гребінки у розвиток українського романтизму.....	2019
Висновки до розділу II.....	2726
РОЗДІЛ III Втілення романтизму в романі Чайковський.....	2928
3.1. Химерний сюжет.....	2928
3.2. Романтичні національні характери.....	3029
3.3. Романтичні навколишні середовища.....	3736
3.3.1 Природні середовища.....	3736
3.3.2 Соціальні середовища.....	4039
3. 4. Романтичні антитези.....	4240
3.4.1 Протиставлення героїчного минулого й мізерного сучасного.....	4241
3.4.2. Протиставлення добра та зла людської природи.....	4342
3.4.3. Протиставлення феодалізму і демократії.....	4342
Висновки до розділу III.....	4443
ВИСНОВКИ.....	4544
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	4847

ВСТУП

Гребінка Євген Павлович—український письменник, байкар, педагог, видавець. Письменник Євген Гребінка народився 2 лютого 1812 року, помер 3 грудня 1848 року, прожив 36 років. Хоча його життя було коротким, але майже половину свого часу він присвячував літературній діяльності, за цей порівняно невеликий час ним були створені оригінальні й перекладні поезії українською і російською мовами, байки, романи, повісті, оповідання, загалом понад 40 творів, залишав сильний слід в історії української літератури.

Всі знають, що Є. Гребінка відомий як байкар, його байкарська творчість займає належне місце в українському літературному процесі ХІХ століття, вона відіграла важливу роль у розвитку української літератури і літературної мови, але Є. Гребінка теж успішно виступав і як прозаїк, автор історичних повістей, нарисів та роману «Чайковський», тобто об'єкт дослідження даної роботи. Роман Є. Гребінки «Чайковський» опубліковано 1843 року в журналі «Отечественные записки» у 27 та 28 томах [6; с.17]. Він присвячений подіям визвольної війни 1648—1654 років. Створено його на основі родинних переказів, оскільки мати Гребінки походила з роду Чайковських. У «Чайковському» Гребінки, продовжуючи лінію Миколи Гоголя, створив широке епічне полотно, зобразив суворе життя козаків, їхню мужність і вірність у дружбі. Цей роман Іван Франко називав улюбленим твором галицько-руської молоді 1860—1870-х років. [19, т. 41, с. 267].

Літературний твір письменника став об'єктом вивчення багатьох науковців. Основними з них є Б. Деркач, Л. Задорожна, С. Зубков, В. Мацапура, Є. Нахлік вивчали різні аспекти творчої діяльності митця. У вивченні української літератури більше уваги приділяли його творам українською мовою, а роман «Чайковський» написаний російською мовою, тому у літературознавстві є лише декілька ґрунтовних праць характеру монографій. Творчість Гребінки виставляється з радянського доби і периферійне явище в російській літературі, тому в зарубіжному літературознавстві вивчень до «Чайковський» теж мало.

В XIX ст. роман «Чайковський» досліджували: М. Михайлов, В. Белінський, В. Лесевич, І. Франко. Вони мають неоднозначні думки щодо зазначеного твору, наприклад, М. Михайлов у журналі «Современник», досліджуючи роман Є. Гребінки «Чайковський», звертає свою увагу на творчу манеру прозаїка, за допомогою якої він створює своїх персонажів: «Він співчуває їх прекрасним якостям, властивим ще не зіпсованій натурі, і не приховує від вас їхніх вад, але змальовує їх з любов'ю художника, тобто з любов'ю не до самих вад, але до свого твору, в міру того, як ці вади допомагають йому малювати правдивіше картину старовини, людей та їх побуту». У наступних своїх розвідках науковець називає роман найкращим зразком творчості письменника [5, с. 56]. А В. Лесевич, на відміну від Михайлова, у статті «Евгеній Павлович Гребенка» подає нищівну негативну характеристику досліджуваному у цій роботі твору, зазначаючи: «Розгорніть, де доведеться, це пресловуте писання, і всюди знайдете одне й те саме, усюди не тримається купи, суперечливо, неуцьки і панібратські ... – немовби в маніакальній гарячці» [10, с. 125] .

В XX ст. вивчення творчого доробку автора займаються Н. Крутікова, Л. Селіванова, О. Цибаньова, С. Зубков, Б. Деркач, Є. Нахлік та ін. В цей періоді дослідники звертали увагу на характеристику образів роману «Чайковський». С. Зубкова та Б. Деркача подібні погляди на бачення значення деяких образів у творі. Зокрема, лубенського полковника Івана, батька Марини, дослідники характеризують як «справжнього сина свого суворого часу» [12, с. 118] . У книзі «Українська романтична проза 20 –60-х років XIX ст.», аналізуючи творчість письменника, Є. Нахлік відзначає, що одним з головних образів, зображених Є. Гребінкою в романі, є образ козаків.

Літературознавство XXI ст. дало змогу гребінкознавцям розширити коло наукових пошуків. Дослідженням творчості Є. Гребінки в зазначений період займаються Л. Задорожна, В. Мацапура, А. Косіцин, Н. Зінченко, О. Брайко, Н. Перевертень та ін. Більшість дослідників (Л. Задорожна, Н. Зінченко та ін.) дотримуються думки, що фольклорною основою сюжету

роману є дума про Олексія Поповича, котра була вміщена, як пише сам автор, у збірці «Малороссийские песни» Максимовича (1834). Але існує інша думка. Так, В. Мацапура зазначає: «Есть основания полагать, что автор романа воспользовался двумя, очень похожими друг на друга, текстами народных дум «Буря на Чорному морі» и «Олексій Попович». Свободная контаминация отдельных отрывков из указанных дум и составила основу кульминационного эпизода романа о буре на море и о том, как попович Алексей спас казацкие чайки своими молитвами»[17, с. 332]. Окремою темою у дослідженні роману «Чайковський» сучасними літературознавцями є визначення ролі фольклорних елементів у творі. Н. Зінченко у статті «Фольклоризм роману Є. Гребінки «Чайковський»» аналізує другу редакцію твору в перекладі Д. Бобиря. Науковець виділяє сім видів фольклорних жанрів, використаних письменником в романі, тобто прислів'я та приказки, козацькі примовки, пісні, дитяча народна гра, замовляння, дума та її варіації, постійні епітети. [11, с. 114–118].

Роботи Гребінки досліджують не тільки українські, а й зарубіжні науковці, наприклад, А. Косіцин і Н. Плечова досліджують літературну спадщину автора в контексті розвитку російської літератури. Н. Плечова, аналізуючи прозу письменника у статті «Самообман в прозе Е. П. Гребёнки», виділяє декілька типів прийому самообману, які використовує автор у своїх творах з метою уточнення чи навпаки звуження характеристики тих чи тих персонажів, а саме: самообман у коханні та довірі, самообман у житті, самообман як засіб виправлення помилок, повторне проживання життєвого шляху на іншому якісному рівні, самообман внаслідок невігластва персонажа, самообман внаслідок обману [21, с. 68–70] . У романі «Чайковський» прозаїк використав останній з перерахованих вище типів.

Останнім часом вчені Н. Перевертень, Г. Останіної, Д. Чика та ін. почали вивчати роботи Є. Гребінки з порівняльної точки зору.

Актуальність: На сучасному етапі розвитку вітчизняного літературознавства стала очевидною потреба у нових інтерпретаціях творчості

класиків української літератури [22] . Огляд праць літературознавців, присвячених дослідженню «Чайковський» Є. Гребінки, показав, що науковці аналізували різні аспекти: висвітлення системи образів; фольклорні елементи та їх ролі у творі; її роль у розвитку світової, української чи російської літератур. Вважаємо, що доцільно, для створення цілісного аналізу доробку Є. Гребінки розглянути роман «Чайковський» як своєрідний підсумок романтизму письменника.

Об'єкт: роман «Чайковський» Євгена Гребінки

Предмет: втілення романтизму в романі «Чайковський» Євгена Гребінки.

Мета: проаналізувати специфіку романтичного роману Євгена Гребінка «Чайковський».

Мета реалізовується у таких завданнях:

1. Висвітлити особливості романтизму першої половини XIX ст. в Європі та в Україні.
2. Розглянути стилістичну еволюцію творчості Є. Гребінки та вплив його творчості на розвиток українського романтизму.
3. Проаналізувати втілення романтизму в романі «Чайковський».

Методи дослідження: аналіз, порівняння, біографічний, аналітичний, описовий, соціологічний.

Структура: робота складається зі вступу, трьох розділів («Романтизм першої половини XIX ст.», «Стилістична еволюція творчості Є. Гребінки та вплив його творчості на розвиток українського романтизму», «Втілення романтизму в романі «Чайковський»»), висновків та списку літератури.

РОЗДІЛ I Романтизм першої половини XIX ст.

Як літературна течія, «романтизм» розуміється літературна течія, що характеризується романтичними творчими методами з кінця вісімнадцятого століття до тридцятих років дев'ятнадцятого століття. Романтичний напрямок спочатку з'явилося в Німеччині, а потім повністю розвинулося в Британії, Франції та інших країнах, а також мало великий вплив в Росії і США. Серед них брати Шлегель і Гофман в Німеччині, Байрон і Шеллі в Англії і Шатобріан і Гюго у Франції є основними представниками романтизму. Леся Українка в статті «Заметки о новейшей польской литературе» пише: «Скрізь у Європі романтизм виріс на руїнах класицизму, скрізь він був протестом особистості проти інертного чи гнітючого середовища, скрізь, нарешті, він мав ясно виражений національний характер при всіх своїх аспіраціях до екзотизму та космополітизму» [16, с. 101] . Коли європейський романтизм поширився на Україну, він вплинув на розвиток української романтичної літератури. Український романтизм відіграв важливу роль у пробудженні або відродженні слов'янської нації, мав неповторні риси, які не властиві романтизму в літературній традиції інших народів.

1.1. Романтизм першої половини XIX ст. в Європі

Романтична література виникла після Французької революції, в умовах піднесення демократичних рухів і національно-визвольної боротьби в Європі, а також загального розчарування всіх верств суспільства «царством розуму», невдоволення реальністю капіталістичного суспільства, та впливи німецької класичної філософії і утопічної соціалістичної доктрини.[28]

Перш за все, це наслідок соціальної течії думки, породженої Французькою революцією. Французька революція не тільки справила величезний політичний вплив, але і викликала запеклу ідеологічну і культурну боротьбу. Під впливом Французької революції в деяких країнах процвітали демократичні революції і національно-визвольні рухи. Бурхлива

боротьба надавала романтичній літературі ентузіазму та ідеалізму. Але з іншого боку, ця боротьба була придушена або провалена.

Реальність Європи після Французької революції, яка сильно відрізнялася від «царства розуму» свободи, рівності і братерства, яке зображували вчені Просвітництва, викликала глибоке розчарування ідеалами, пропагованими мислителями Просвітництва. Це розчарування спонукало письменників до прагнення до нових ідеалів, що призвело до створення романтизму.

По-друге, німецька класична філософія і утопічний соціалізм забезпечили ідейно-теоретичну базу романтичної літератури. Ідеалістична філософія Канта, Фіхте і Гегеля перебільшує роль суб'єктивного духу, підкреслює геніальність, натхнення і духовну силу людини, ставить «я» понад усе, вимагає від літератури і мистецтва вираження внутрішнього світу і великого духу людей.[29] Це мало вплив на акцент на суб'єктивному дусі та індивідуалістичних тенденціях у романтичній літературі.

По-третє, існують також деякі причини становлення і розвитку романтичної літератури. Сентименталізм вісімнадцятого століття, готична фантастика, доромантична література, німецька “Буря і натиск”, а також французька традиція Руссо - все це захоплюється собою, поклоняється суб'єктивним емоціям, любить природу та простоту. Все це забезпечило умови для виникнення романтичної думки. У той же час вона виникла після літератури епохи Просвітництва, в боротьбі з класичною літературою. Химерна тенденція і раціональна догма класицизму обмежували творчу свободу письменників, письменники Просвітництва вперше підняли прапор протилежного класицизму і написали деякі твори з сильними почуттями, письменники-романтики успадкували бойову традицію антикласицизму літератури Просвітництва, вони заперечували правила і заповіді класичної літератури, підкреслюючи творчу свободу і роль емоцій і уяви в творенні. Німецькі романтики вперше спростували класицизм, запропонували відкритий, мінливий і індивідуальний вид мистецтва на зміну класицизму, який був тим романтичним духом, який вперше був виражений в

європейському літературному колі. З тих пір романтизм поступово сформував літературну течію з програмною і теоретичною базою, відсунувши європейську літературу на новий етап.

Письменники-романтики або дивляться в майбутнє і прагнуть до більш ідеального суспільства; або плекають пейзаж і співають дифірамби прекрасній природі; або згадують про середньовіччя, зображають екзотичну атмосферу.[31]

1. Опис ідеалу і вислів сильного особистого почуття.

Через своє невдоволення реальністю письменники-романтики часто зосереджувалися на описі власних ідеалів і використанні ідеального світу для критики реальності. Письменники-романтики часто не звертають уваги на справжню картину суспільного життя конкретної епохи, а акцентують увагу на вираженні універсальної соціальної психології тієї епохи, енергійно висловлюють суб'єктивні почуття відбитком часу. Чутливі письменники-романтики представляються дослідниками в області соціальної психології і першими посланцями психологічної інформації, вони зосереджуються на вираженні внутрішніх реакцій і почуттів людей на об'єктивний світ, надають значення духовної суб'єктивності людей, зосереджуються на описі запеклих конфліктів у внутрішньому світі персонажів, тому він протистоїть нудному і холодному ідеалу класицизму, підкреслює творчу свободу, виражає переживання внутрішніх емоцій, ставить емоції і уяву в першість літератури, роблячи твори сильним суб'єктивним ліризмом. Заслуги романтиків у розвитку світового мистецтва важко переоцінити. Вони розширили й оновили старі художні форми, розробили жанри історичного роману, фантастичної повісті, ліро-епічної поеми, нові форми драми, досягли небувалої майстерності в ліричній поезії [23, 377]. У творах романтизму об'єктивне реальне життя інтеріоризується в суб'єктивні почуття і почуття, а ідеальна краса використовується для протистояння потворності дійсності, показуючи траєкторію духовних коливань людей в ту епоху, відображаючи тенденцію

соціальної психології. Це нестримне, прямолінійне, нестримне вираження особистих почуттів показує сутнісні характеристики романтизму.

2. Зосередження на описі природних пейзажів і вираженні почуттів письменника до природи.

Більшість письменників-романтиків перебували під впливом ідеї Руссо про «повернення до природи», розглядали природу як духовне прожиток, вихваляли природу, зневажали потворну дійсність, порівнювали «красу» природи з «потворністю» дійсності, орієнтувалися на вихваляння простої краси природи. Вони зазвичай використовують природу як фон, плекають пейзаж, в пустих хмарах і диких журавлів, озерах і річках, довіряють авторським почуттям, а авторську любов і ненависть випромінюють в озерах і горах, і диких хвилях. Наприклад, гори і водоспади, грім і блискавка у віршах Д. Байрона - все це протиставляє потворність реального життя у вигляді краси; Жайворонок у поемі П. Шеллі проривається крізь темні хмари, з нетерпінням чекаючи майбутнього і свободи, в той час як західний вітер символізує нову соціальну силу, яка приносить людству світло і надію; В. Вордсворт має це відомий як «поет природи».

3. Надавання значення народній літературі.

Більшість письменників-романтиків надавали великого значення жанровій літературі, і їх дуже цікавила містична історія середньовіччя і багатий і різноманітний фольклор, народні пісні, балади. Вони виступали проти прагнення класицизму до елегантності до виключення народної творчості, і багато письменників починали зі збору народних пісень, балад, народних казок. Акцент на народній літературі відображає демократичні тенденції письменників-романтиків. А оскільки ми перебуваємо в епоху підйому демократичного руху і національно-визвольного руху, то поглинання харчування народною літературою і успадкування національної традиції народної літератури допоможе пробудити пробудження національної свідомості.

4. Використання химерних сюжетів, екзотичних кольорів, любов до гротеску.

Всупереч класичній умовності, яка дотримується стереотипу «все повинно бути умовним» і переслідує естетичний ідеал тиші, простоти і гармонії, письменники-романтики задумують у своїх творах химерні і звивисті сюжети, надають їм своєрідної екзотики, описують незвичайні природні середовища, вдаються до різких контрастів і прийомів художнього перебільшення, створюють надзвичайних героїчних персонажів тощо.

1. 2. Розвиток романтизму в Україні першої половини XIX ст.

На початок XIX ст., в результаті трьох поділів Польщі, російсько-турецьких війн, ліквідації Гетьманщини і Запорозької Січі, українські землі опинилися під владою Російської та Австрійської імперій. Через жорстоке пригнічення колонізаторами романтизм в Україні утвердився на 20-30 років пізніше, ніж на Заході. В українській літературі романтичні твори з'являються наприкінці 20-х років XIX ст. Максимальної інтенсивності цей напрямок досяг в 30-х - напочатку 40-х років у ранніх роботах Шевченка з подальшим поступовим занепадом.

Основоположниками українського романтизму були харківська школа і два її гуртки. Перший був створений у 1820-х рр. навколо І. Срезневського, і до нього належали поети-романтики Л. Боровиковський і О. Шпигоцький. Другий діяв у середині 1830-х рр. також під проводом І. Срезневського, брали в ньому участь: А. Метлинський (псевдонім — Амвросій Могила), М. Костомаров (псевдонім — Ієремія Галка), О. Корсун, М. Петренко, С. Писаревський та інші. Паралельно з харківським осередком у Галичині виступила «Руська трійця» за участю М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького для яких була програмовою «Русалка Дністровая» (1837) з її елегійним захопленням ідеями народності і слов'янського братерства. «Русалка Дністровая» відкривала перспективу розвитку прогресивної науково-літературної діяльності на західноукраїнських землях»[4, 147].

Другим етапом українського романтизму став Київ другої половини 1830—40-х рр.. М. Максимович став першим ректором Київського університету, який був створений в 1834 році, і зумів оживити діяльність на полі українознавства. П. Куліш, Т. Шевченко і прибулі туди з Харкова А. Метлинський і М. Костомаровий послідовно брали участь у цьому. Український романтизм досяг найвищого рівня у творчості Т. Шевченка. Поява його «Кобзаря», поеми «Гайдамаки» і поетичної збірки «Три літа» вивели поета на вершину української літератури.

Третім етапом українського романтизму була спільна діяльність письменників, згуртованих навколо журналу «Основа» (1861-1862). В Києві в 40-х роках романтичний рух блискуче розвивався в лоні Кирило-Мефодіївського братства, але його припинило переслідування царської охоранки. Жевріюю протягом дальших років та тримаючись на індивідуальній праці окремих письменників, романтичний рух знаходить новий і останній осередок у Петербурзі під час існування журналу «Основа» [9, 202]. Письменників і діячів, між ними були: В. Білозерський, М. Костомаров, П. Куліш і Т. Шевченко, до цього ж етапу пізнього романтизму зараховуються: О. Стороженко, Я. Щоголев, Ю. Федькович.

Український романтизм має багато спільного з загальноєвропейським романтизмом. Але водночас це національне явище, зумовлене українським корінням, українським світоглядом та українською історією, «оскільки романтизм, у якому домінувала українська національна культура першої половини 19 століття, народився з власного джерела національної філософської думки, успадкувавши всі її попередні розробки» [3, 17] і таким чином маючи свої характеристики.

В Україні під впливом ідей Просвітництва та Й.-Г. Гердера, що поширились в Україні, романтики мали інтерес до пізнання історичного минулого свого народу, захоплення фольклором і народною мистецькою творчістю. Становлення українського романтизму збіглося з розвитком таких наукових галузей, як етнографія та історія, а на думку романтиків, народна

дійсність була надзвичайно повною і надзвичайно цінною. Видання творів народної поезії певною мірою підтримували діяльність поетів-романтиків, надаючи їм теми, мотиви, народні світогляди, та засоби народної поезії. Завдяки збірці етнографічних і фольклорних матеріалів (українські народні пісні М. Максимовича, історичні пісні та думи І. Срезневського в "Запорожской старине", публікації історичних творів і пам'яток Д. Бантиш-Каменського, М. Маркевича, О. Бодяньського, А. Скалковського) українські романтики могли ширше і вільніше користуватися скарбами народної поезії, ніж романтики багатьох інших національностей.

На відміну від інших літературних напрямків, романтизм сприяв пробудженню народів у різних країнах і зіграв важливу роль в пробудженні слов'янських народів. Українські романтики більше уваги приділяли питанням літературної мови, національно-історичної тематики. На початку ХІХ століття Україна була повністю розділена між іншими країнами, її мова і культура не вважалися або вважалися нижчими. Перші українські романтики, такі талановиті письменники, як Гоголь, писали російською мовою а не українською мовою. Нечисленні літературні твори українською мовою, що існували до 1825 року, належали до травестійних гатунків. Український романтизм виник не так як реакція проти класицизму, а проти наявних у ній тоді бурлескних і травестійних традицій. Можна сказати, що романтизм в Україні, спрямований на боротьбу за рідну мову, важливий чинник формування національної самосвідомості та національно-культурного відродження. Романтики визнавали мову як головний чинник розвитку української національної культури і свідчить про здатність цієї культури створювати визнані шедеври. Можна сказати, що одним із здобутків українських романтиків стало визнання того, що українська мова є єдиною можливою мовою для творення літератури на нашій батьківщині. Українські поети-романтики підтримували ідею народності як головну умову розвитку мистецтва, намагаючись розширити межі стилю, теми, жанру, щоб довести, що будь-які почуття та думки можуть передаватися українською мовою. Так в

українській літературі з'явилися нові мотиви й оригінальні художні засоби (образ-символ, образ-алегорія з філософськими узагальненнями), нові жанри - балада, романс, ліро-епічна поема, елегія, медитація, байка.

Український романтизм, як і європейський романтизм, характеризується існуванням двох світів, реального світу та ідеального світу. Трагічне протиріччя між ідеалом і реальністю часто призводить до певної трагедії і відчаю в романтичних творах. Романтики створили нового героя - сильну людину, яка могла і хотіла боротися з обставинами і несправедливістю, втілюючи багато в чому ідеали людини епохи романтизму. А український романтизм, хоч і пов'язаний з романтизмом іншої європейської літератури, відрізняється не стільки «світової тузі», скільки «тузі національній»: усвідомлення трагедії бездержавності стимулювало українських романтиків шукати ідеал колишньої героїки й волі в минулому. У пошуках ідеалів українські романтики зверталися до подій та образів минулого. Їх цікавлять кризові часи воєн, повстань і національно-визвольних рухів. Особливо цікава історія козацтва - найбільш повно проявився волелюбний дух народу тієї епохи. І. Франко пише, що в українському романтизмі немає такого «гордого індивідуалізму», як Байрон і Міцкевич, бо орієнтація на фольклор призвела до суттєвої зміни цього романтичного почуття. Герої у своїх творах – не горді одинаки, а козаки, особливо запорозькі, самовіддані захисники Батьківщини і народні співаки (кобзарі, лірики, бандуристи), представники думок і надій українського народу, творці і хранителі національної культури.

Висновки до розділу I

У цьому розділі спочатку з позицій соціології, філософії та самої літератури проаналізовано причини виникнення та особливості романтичної літератури в Європі, підсумовано чотири основні характеристики європейського романтизму. З точки зору суспільно-історичного розвитку, романтична течія була безпосереднім продуктом Французької революції. З філософської точки зору, німецька класична філософія і утопічний соціалізм Британії і Франції забезпечили теоретичні джерела для романтичної

літератури. З точки зору самої літератури, сентименталізм вісімнадцятого століття, доромантична література, французька традиція Руссо і т.д. - все це забезпечило умови для виникнення романтичної думки. Чотири характеристики романтизму: опис ідеалів і вислів сильних особистих почуттів; опис природних пейзажів, вираження почуттів письменника до природи; надавання значення народній літературі; химерні сюжети, екзотичні кольори і любов до використання прийомів художнього перебільшення.

Далі ми досліджуємо три етапи розвитку романтизму в Україні та особливості української романтичної літератури. Розвиток українського романтизму має три періоди. Перший почався в Харкові на рубежі 20-30-х років і тривав до початку 40-их років. Другий був у Києві в 40-х роках, коли український романтичний рух досяг свого піку. Третій період відбувався в Санкт-Петербурзі в 50-напочатку 60-их років, у час існування «Основи». Головні риси українського романтизму: пізнавання історичного минулого свого народу, захоплення фольклором і народною мистецькою творчістю; посилення уваги до проблеми літературної мови, національно-історичної тематики.

РОЗДІЛ II. Еволюція стилів творчості Є. Гребінки та його вплив на розвиток українського романтизму

Євген Павлович Гребінка народився в Полтаві 1812 року і помер в Санкт-Петербурзі 1848 року. Літературна діяльність Гребінки тривала близько двох десятиліть, і він брав активну участь у процесі культурного розвитку в Україні та Росії. Він є автором збірки байок, що започаткували новий період української літератури, упорядником альманаху «Ластівка», організатором літературного життя української культурної спільноти в Петербурзі. Він брав активну участь у викупленні Т. Шевченка з кріпацтва і виданні його «Кобзаря» в 1840 р. Відомий як автор відомих романів та низки прозових творів, особливо на українську життя та українську національну тематику з тогочасного у російському літературному процесі.

2.1. Еволюція стилів творчості Є. Гребінки

Як відомо, Гребінка писав російською та українською мовами. В першій половині XIX століття, незважаючи на інтерес в імперських культурних колах до української історії, традицій і звичаїв, українська мова вважалася діалектом, тому українські письменники (до Шевченка) могли фактично використовувати російську мову лише для суспільного визнання та успіху. Писати Гребінка почав ще в ранньому віці, виступаючи в період гострої ідейно-теоретичної боротьби між представниками різних літературних течій, пройшовши в своїй художній практиці складний шлях і еволюцію - від усталених бурлескних традицій, романтичних захоплень до реалістичного мистецтва.

Гребінка народився в сім'ї відставного штабсротмістра на хуторі Убіжище (нині Гребінківського на Полтавщині), де мав можливість дізнатися про життя і звичаї простого народу. Його мати, Надія Іванівна, походила з козацького роду Чайковських, а бурхливу уяву хлопчика особливо надихали захоплюючі історії про старовину, розказані матір'ю. Початкову освіту здобув в домашніх умовах. За спогадами одного з педагогів, Є. Гребінка виявляв яскраво виражений інтерес до «слов'ян, малоросійських гетьманів,

Котляревського «Енеїди», повір'їв про чарівниць, відьом...», взагалі, до народної поезії. Все це згодом зробило плідний вплив на творчість майбутнього письменника.

З 1825 по 1831 рік навчався в Ніжинській гімназії вищих наук, де почав писати вірші. Ранні поетичні спроби Є. Гребінки, навіть у пізніших, друкованих варіантах, ще позбавлені оригінальності, в них виразно відчувається відверте наслідування тогочасної романтичної поезії, зокрема Пушкіна [8, с. 49]. Драматичний твір «Не сиди на чужих санчатах» (1827), написаний Гребінкою в молодості, як і більшість ранніх творів Гребінки, не отримав уваги за свої художні заслуги, а був не чим іншим, як учнівським наслідуванням популярної тоді російської сатиричної комедії і комічної опери. У Ніжині Гребінка почав перекладати «Полтаву» Пушкіна українською мовою. Уже в 1831 році журнал «Московський телеграф» опублікував уривки з перекладу Гребінки, а в 1833 році ще дві статті з'явилися на сторінках щорічника «Утренняя звезда». Повний переклад «Полтави» був опублікований окремим виданням в 1836 році [10, с. 114].

Крім перекладу «Полтави» Пушкіна, у Гребінки є кілька ліричних поезій українською мовою, які були створені на основі народної творчості. Перша друкована українська поезія «Човен» (1833) вже мала виразно романтичний характер. Основною мотивацією твору Є. Гребінки «Човен» є незадоволеність життям, самотність у світі. Тут зображено образ човна, що «качався, бідний, один без весельця» по синьому морю і був розбитий буйними вітрами та пінявими хвилями [26, с. 116]. Вірш «Човен» носить автобіографічний характер. Поет їде з рідного хутора в Санкт-Петербург в 1833 році, в вірші висловлює свої емоційні переживання, свої страхи, свої думки про майбутнє життя. Цей твір близький кожному, адже у всіх нас є ті почуття і переживання, які поет вписав у вірш. Серед інших ліричних віршів Гребінців «Українська мелодія» («Ні, мамо, не можна нелюба любити!»), «Заквітчалася дівчина», «Маруся», написані в народній традиції, позначені романтичним підтекстом, темами нерозділеного кохання, почуттям розлуки, зради,

душевних мук, неможливості щастя в реальному житті, оспіваними в елегійному тоні. Однією з характерних тенденцій розвитку української поезії перших десятиліть минулого сторіччя було поєднання у письменників різних стильових манер [27, с. 68]. Показовими в цьому плані є поетичні твори Гребінки. Однак слід зазначити: якщо у творчості багатьох українських письменників-сучасників Гребінки романтичний струмінь часом випадково вплітався в характерну тканину бурлеску, то в поезії Гребінки поєднання різних стильових ознак відбувалось з перевагою романтичних віянь [28] .

Євген Гребінка займає особливе місце в літературі 30 — 40-х років XIX ст. Найціннішу частину його художньої спадщини становлять байки, що відіграли визначну роль у розвитку нового українського письменства. Спираючись на кращі зразки з світового байкарства, він створив ряд глибоко самобутніх, оригінальних творів цього жанру, використовуючи народну сатиричну традицію українських і російських байок. У 1834 році Є. Гребінка упорядкував свої твори у збірку «Малороссийские приказки». Їх високо оцінив Іван Франко: «Як байкопис, займає Гребінка перше місце в нашій письменництві. Його байки визначаються яким національним і навіть спеціально лівобережним колоритом, здоровим гумором і не менше здоровою суспільною і ліберальною тенденцією». А Пантелеймон Куліш, прочитавши байки, стверджував, що «коли рівняти їх і до сусідньої словесності, то навряд чи є кращі приказки од Гребінчиних, а тільки що московські дзвони голосніші од наших».

Своєрідність байок Є. Гребінки пов'язана з тим, що він у своїх попередників брав фабули, теми та образи, переосмислював їх відповідно до своїх ідейно-естетичних уподобань, ставив у контекст тогочасної української дійсності і надавав їм неповторного національного колориту. Наприклад, байка «Рибалка». використано тему й сюжетну канву відомої байки І. Крилова «Крестьяне и Река», Гребінка переніс місце дії в Україну. «Гребенка ... шел путем, проложенным в русской литературе Крыловым, но шел довольно самостоятельно, не подражая Крылову, внося в свои басни украинский пейзаж

и мировоззрения украинского мужика. Его сатира не широкая и не едкая, хотя далеко небезидейная, юмор свободный и далекий от шаржа. Язык прекрасный» — писав І. Франко.

Примітно, що деякі поеми Є. Гребінки присвячені історичному минулому України. Наприклад, «Курган», «Нежин-озеро», «Український бард», поема «Богдан» (1843), написані на основі історичних матеріалів і національних переказів. У драматичній поемі «Богдан. Сцени из жизни малороссийского гетмана Зиновия Хмельницкого» Є. Гребінка використовує багато історичних джерел, козацьких літописів, народних пісень та дум, щоб по-справжньому показати героїчні подвиги українського визвольного руху

Прозові твори Гребінки 30 - 40-х років втілюють сутність і характер ідейно-естетичної еволюції письменника - від романтизму до соціально наснаженого реалізму, в дусі російської "школи природи", тобто великої гоголівської школи.

Цілком закономірним і свідомим було звернення Є. Гребінки в другій половині 40-х років до фізіологічного нарису, в жанрі якого написані «Петербургская сторона», «Фактор» (1845), «Провинциал в столице» (1848) та ін., побудовані на безпосередніх спостереженнях автора, ці твори рельєфно, без прикрас розкривали окремі типові сторони здичавілого, нікчемного дворянського світу, всю непривабливість частини міста, де «живут десятки тысяч бедных, но честных тружеников» («Петербургская сторона»).

2. 2. Внесок Є. Гребінки у розвиток українського романтизму

Гребінка жив в епоху українського романтизму і можна сказати, що кожна його літературна діяльність була тісно пов'язана з українським романтизмом і сприяла його розвитку.

Літературна діяльність Гребінка почалася під час його навчання в Ніжинській гімназії вищих наук (1825-1831). Там він познайомився з Миколою Гоголем, Віктором Забілою та іншими пізніше дуже відомими людьми. Перші спроби пера гімназистів, що вміщувалися в рукописних альманахах, він видав рукописні журнали «Зірка», «Северная зоря»,

альманахи «Метеор литературы», «Литературное эхо». Він брав участь у виданні «Аматузії» - студентського журналу, який цікавив читачів переважно сатиричною поезією. Після закінчення школи, в ніжинський період, він почав друкувати окремі байки (байка «Човен» з поезією «Рибалка» П. Гулака-Артемовського вважаються першими творами, які започаткували новий напрям для України), уривки з перекладу «Полтави» Пушкіна. Незважаючи на художню недосконалість перекладу, мав рацію М. Костомаров, коли зазначав: «Перевесть «Полтаву» Пушкина на малороссийский язык — идея смелая, приносящая честь тому, кто первый счел язык способным к этому... Ценители малороссийского слова всегда будут благодарны писателю за то, что он показал его достоинство и проложил дорогу другим» [14] Загалом переклад «Полтави» Пушкіна має позитивне значення: збагачує образні прийоми рідної мови, розширює стилістичні здібності, тематику і жанри нової української літератури.

Розвиток особистісно-психологічної лірики в поезії українського романтизму пов'язаний із творчістю Євгена Гребінки. Мотиви долі, сирітства, розлуки, нещасливого кохання вилились в рядках поезій цих авторів. Деякі з творів стали відомими піснями. Це російськомовні поезії Є. Гребінки «Очи чёрные...» та «Помню, я ещё молодужкой была...», що й досі вважаються народними російськими романсами.

Справжній розквіт таланту Гребінки припадав на петербурзький період. Він пізнав багатьох діячів російської та української культури, двічі друкує збірку байок «Малороссийские сказки» (1834, 1836), яка зробила його знаменитим. Тоді критики розцінювали їх як одне з важливих досягнень молодого українського письменника. «Отечественные записки», поряд з Шевченковими поезіями, зарахували їх до творів, що «поза всяким сумнівом, принесуть користь південноросійським простолюдинам-читачам». [20]

Байкарська спадщина Гребінки (всього 27 робіт) – найцінніша частина його творчого доробку. Письменник перебуває під глибоким впливом традицій, започаткованих попередніми і сучасними українськими

письменниками: Г. Сковородою, І. Котляревським, П. Гулаком-Артемівським, Л.Боровиковським; традиційні мотиви запозичені з творів античних письменників (наприклад, в основі байки «Могилині родини» чотирирядкова притча «Гора-породілля» Федра); мотиви творів І.Крилова (наприклад, у байках «Рибалка», «Ведмежий суд», «Грішник» та ін.). Однак Гребінці вдалося розширити жанрові межі байки, урізноманітнити її форми (народна казка й гумореска, драматична сценка й жартівливе оповідання), зробити сюжет більш динамічним, увиразнити образно-поетичну систему байки, надати своїм творам гострого народно-сатиричного звучання. Крім того, в його байках присутній образ оповідача, який тлумачить прихований сенс твору, робить певний моральний висновок..

Байки Є. Гребінки представляють всі різновиди цього жанру: власне байку, байку-казку і байку-приказу. Однією з його заслуг стало створення останнього. Як правило, використовуючи народні прислів'я як основу для алегорій, він наближав структуру твору до алегорій (в основі байки «Верша та Болото» — мотив прислів'я «Насміялася верша з болота, аж і сама в болоті»; повчання байки «Школяр Денис» взято з прислів'я «Пани б'ються, а в мужиків чуби тріщать» тощо). Тому ці байки лаконічні, без зайвих розлогих описів і деталей. Українські поети створили зразки реалістичних поетичних алегорій, які стали еталоном цього типу в подальшому розвитку української літератури. Досить високу оцінку дав байкам Є. Гребінки М. Костомаров. У статті «Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке» він зазначав: «Его «Приказки» всегда прочтутся с наслаждением: автор явился в них не пародистом, не насмешником над малороссийскою народностью и словом, но малороссийским баснописцем и превосходно показал способность малороссийского языка к апологическим сочинениям» [15].

Гребінка відомий як батько українських байок. Як сказав С. Зубков: «Гребінка підніс байку до нового, вищого рівня, що мало велике значення для розвитку нової української літератури та літературної мови». Видання «Малоросійських прислів'їв» Гребінки збіглося з палкими дискусіями в

періодичній пресі про художні можливості української мови, розвиток національної літератури, її самобутність і національність. У той час критики з реакційного табору в «Сыне отечества», «Библиотеке для чтения» та інших наполягали на тому, що «провінційне малоросійське нарiччя придатне лише для вираження комічного і вульгарного», а Гребінка прагнув обстоювати необхідність утвердження українського письменства на позиціях самобутності й народності. У рецензії на другу книжку «Малороссийских повестей» Г. Квітки-Основ'яненка Є. Гребінка трактує повісті свого земляка у принципі як новий крок у цьому процесі, як явище, що виводить українську літературу за межі бурлескних традицій. Упорядкований і надрукований Гребінкою альманах «Ластівка» (1841) засвідчив існування літератури українською мовою.

Його байки визначаються яскравим національним і навіть спеціально лівобережним українським колоритом, здоровим гумором і не менш здоровою суспільною і ліберальною тенденцією. Йому вдалося висловити найвільніший дух українського народу. Поетичні здобутки жанру байки Є. Гребінки, як і П. Гулака-Артемівського та деяких інших авторів передшевченківської доби, ставали міцним фундаментом для його подальшого розквіту вже в межах критичного реалізму в творчості Л. Глібова.

Великою заслугою Гребінка було те, що він одним з перших звернув увагу на молодого Тараса Шевченка, який підтримував його матеріально, брав безпосередню участь в організації поетів для звільнення від кріпацтва. Він також сприяв виданню Кобзаря в 1840 році.

З кінця 30-х років Є. Гребінка виступає як невтомний організатор українських літературних сил. Він домовляється з А. Краєвським про щорічне видання українською мовою чотирьох «Литературных прибавлений» до «Отечественных записок». Особисто, а також через Г. Квітку-Основ'яненка, Є. Гребінка звертається до І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Л. Боровиковського, О. Афанасєва-Чужбинського з проханням надсилати твори до видання. Однак з цензурних причин вдалося видати 1841 р. лише альманах

«Ластівка», на сторінках якого були опубліковані окремі твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Л. Боровиковського, В. Забіли, Т. Шевченка та інших авторів, добірка українських народних пісень тощо.

Є. Гребінці Т. Шевченко дуже допомагав у підготовці матеріалів до «Ластівки». У «Ластівці» були вміщені також два напівбелетристичні нариси укладача (передмова «Так собі до земляків» і післямова «До зобачення»), написані у бурлескній стилізованій формі і позначені споглядально-консервативним характером, особливо у трактуванні принципу народності. Загалом видання українського альманаху в Петербурзі того часу було, безперечно, важливою подією, яка зумовила відродження українського літературного та культурного життя.

Великих досягнень Гребінка досяг і в прозовій романістиці. Як ми знаємо, Гребінка був автором понад сорока повістей, романів і оповідань, які умовно можна поділити на кілька тематичних циклів: показ окремих сторін українського життя («Рассказы пирятинца», «Вот кому зузуля ковала!», «Мачеха й панночка», «Братья», «Нежинский полковник Золотаренко», «Чайковский»), побут і звичаї чиновництва («Лука Прохорович», «Дальний родственник», «Верное лекарство», «Йван Иванович», «Искатель места», «Полтавские вечера»), поміщицька сваволя та пригнічення кріпаків («Кулик», «Бывальщина», «Злой человек», «Приключения синей ассигнации»), загибель «маленької людини» в бездушному середовищі («Записки студента», «Доктор», «Первый концерт Рубини», «Заборов») та ін.

Творчість прозаїка Гребінки розвивалася в напрямку переходу від романтизму до реалізму. В своїх кращих творах він виходив з естетичних настанов «натуральної школи», єднався з тими письменниками, які, слідом за Гоголем, сприяли зміцненню нового, реалістичного напрямку в літературі, посилювали її викривальну дієвість.

Роман «Чайковский» займає важливе місце в прозових творах Є. Гребінки. І. Франко у праці «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року», так само як В. Белінський, зауважує, що роман «Чайковский» Є.

Гребінки. Це один із кращих творів прозаїка, хоч він і не досяг «висоти Гоголевої композиції», але «повість подавала деякі образки з життя лівобережного козацтва, більше XVIII, ніж кінця XVII віку, і в галицькоруським перекладі К. Климковича була улюбленою лектурою галицькоруської молодіжі 60-их–70-их років» [25, с. 267]. Пізніше у книзі «Українська романтична проза 20–60-х років XIX ст.», аналізуючи творчість письменника, Є. Нахлік зазначає, що «значним досягненням Є. Гребінки-прозаїка є роман «Чайковський», який наближається за принципами опрацювання історичної тематики до «Тараса Бульби» М. Гоголя, хоча у романі відсутні хронологічне приурочення до подій, історичні постаті» [18, с. 82]. Науковець наголошує на тому, що одним із головних образів, які змальовує Є. Гребінка в романі, є образ козацтва. Письменник «опоетизовує Запорозьку Січ як «козацкую вольницю» з її демократичними і водночас суворими законами, реалістичними мазками змальовує привабливі образи загартованих у боях з ворогом, мужніх і хоробрих, одержимих любов'ю до рідної землі рядових козаків-патріотів (Микита Прихвостень, Касян), чесних, доброї і широкої душі людських особистостей із багатим емоційним світом» [18, с. 82]. Особливу увагу Є. Нахлік звертає увагу на образ батька Марини: «Життєвістю позначений і багатоплановий, складний образ-тип лубенського полковника Івана: це відважний воїн, сповнений лютої ненависті до ворога; не чуже йому й глибоке почуття людяності, і разом з тим – типовий феодал-поміщик, жорстокий і деспотичний» [18, с. 82].

Л. Задорожна у монографії «Євген Гребінка. Літературна постать» виокремлює риси прозової творчості письменника в контексті розвитку європейської літератури:

- «звертання до історико-романного жанру;
- звертання до образів-персонажів, що можуть стати взірцем для наслідування, а також засобом для протиставлення двох історичних епох;
- заглиблення героїв у історичний колорит;

- замилювання деталями і цілим в історичному побуті;
- змагання добра над злом – як етнологічних сфер;
- зіставно-протиставні аналогії між історичним минулим та сучасним письменникові» [10, с. 126].

Н. Бернадська у роботі «Теорія роману як жанру в українському літературознавстві» зазначає, що «російськомовні романи Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, а зокрема твору Є. Гребінки «Чайковський», заклали підґрунтя для україномовних романів ХІХ ст.» [2, с. 12].

З другої половини 30-х років Є. Гребінка став звертатися в основному до нового, реалістичного, методу. Естетичні принципи натуральної школи поступово відображаються в його кращих повістях і оповіданнях, позначених орієнтацією на психологію героїв, їх внутрішній світ в безпосередньому зв'язку з соціальним середовищем, поєднанням типових характеристик з індивідуальними, ідеєю позастанової цінності людської особистості. Розуміючи й усвідомлюючи спостереження за життям, плідно використовуючи досвід М. Гоголя, Є. Гребінка порушував у своїх творах ряд актуальних проблем часу: реалістичне відтворення типових рис поміщицького поміщицького побуту, безправ'я кріпаків («Кулик», «Злой человек», «Приключения синей ассигнации»), обжерливість, самолюбство в столиці і губерньську бюрократію («Верное лекарство» та ін.), виявляє поглиблений інтерес до «маленької людини», її підневільного становища в тогочасному суспільстві («Лука Прохорович», «Записки студента», «Доктор» та ін.).

Для прозового доробку Є. Гребінки характерним є аналітичний метод відтворення і викриття гнітючої навколишньої дійсності, свідомий вибір насамперед демократичного героя, художня достовірність розповіді.

У своєму літературному розвитку прозаїка Гребінки перейшов шлях від ранніх романтично-сентиментальних захоплень (у ряді пізніших творів, зокрема у повістях «Пиита», «Приключения синей ассигнации» та інших він в'їдливо висміяв своїх колишніх кумирів О. Марлінського й В. Бенедиктова) до принципів натуральної школи. Спираючись на спостереження за життям, Є.

Гребінка сприймає ідейно-художні досягнення Миколи Гоголя і створив ряд яскравих творів, позначених реалістичною спрямованістю, гуманістичним ставленням до «маленької людини». Його проза стала надбанням російської, та української літератур. Кращі повісті й оповідання письменника, написані з точки зору естетики натуральної школи, сприяли зміцненню «гоголівського начала» в російській літературі і разом із його класичними байками відіграли помітну роль у становленні й розвитку художнього реалізму в новому українському письменстві та мали позитивний вплив на творчість П. Куліша, О. Стороженка, Марка Вовчка.

Висновки до розділу II

Є. Гребінка – відомий український письменник, прозаїк, видавець, а його біографію, можна сказати, всі знають. В цьому розділі першого частина присвячений стилістичним змінам у творчості Гребінки. На жаль, автор прожив лише 36 років, і ми йдемо траєкторією його життя, щоб узагальнити його стиль письма від усталеної бурлескної традиції, романтичних захоплень до реалістичного мистецтва.

Його літературна діяльність мала вплив на розвиток літературної сцени, і в той же час його твори мали вплив і на літературу того часу і навіть пізніших поколінь. У цьому розділі висвітлено внесок Гребінки у розвиток українського романтизму.

- Переклад «Полтави» Пушкіна
- Розвиток особистісно-психологічної лірики в поезії українського романтизму
- Розширення жанрових меж байки, урізноманітнення її форми, сюжет стає більш динамічним, увиразнюється образно-поетична система байки, надає своїм творам гострого народно-сатиричного звучання; обстоює необхідність утвердження українського письменства на позиціях самобутності й народності
- Брав безпосередню участь в організації звільнення від кріпацтва Т. Шевченка, сприяв виданню «Кобзаря» в 1840 році

- Видав альманах «Ластівка».
- Розуміючи й усвідомлюючи спостереження за життям, плідно використовуючи досвід М. Гоголя, порушував у своїх романтичних прозах ряд актуальних проблем того часу.

РОЗДІЛ III Втілення романтизму в романі Чайковський

«Чайковський» - роман, написаний Євгеном Гребінкою, вперше опублікований в журналі «Патріарші записки» в 1843 році. В основу роману покладено родинну традицію матері Євгена Гребінки з родини Чайковських та української думи про Олексія Поповича. Роман Чайковського відноситься до історико-романтичного жанру. У цьому розділі аналізуються романтичні риси роману.

3.1. Химерний сюжет

Роман «Чайковський», як і інші історичні твори Є. Гребінки, тісно пов'язаний з джерелом фольклору і створенням народних пісень. Н. Зінченко виділив і ретельно проаналізував сім жанрів фольклору (прислів'я та приказки, козацькі примовки, пісні, дитяча народна гра, замовляння, дума та її варіації, постійні епітети) роману «Чайковський» в статті «Фольклоризм роману Є. Гребінки «Чайковський»».

За допомогою романтичної поетики Є. Гребінка створює епічні картини історичних подій. Для написання роману Гребінка звертався до історичних джерел, зокрема, до «Історії Русів» псевдо-Кониського, «Истории Малой России» Д.М. Бантиша-Каменського, «Записок» столітнього козака Микити Коржа. При всьому цьому він вдало відтворює поєднані з елементами таємничості, заклиять і пророцтв, риси реального народного побуту і звичаїв. Марина бачить віщий сон, у якому Олексія та Марину на побаченні знаходить полковник Іван: *«Думала долго и заснула; и кажется мне, что мы с тобой рыбы: ты такой хорошенький окунь, весь в серебре, так и блестяшь; перья у тебя красные, глаза черные, такие, как и теперь, и так же хорошо смотрят — а я, кажется, плотва. Нам было весело, очень весело; мы плавали в каком-то большом озере; вода в нем чистая, светлая, теплая, дно усыпано белым песком, по песку лежат раковины всех цветов, словно цветки на поле; подле берегов растут травы, будто леса зеленеют под водою, а рыбы кругом много, много: плещется, играет, бегаёт взапуски... Мелкая верховодка собралась в хороводы и гуляет себе толпами; караси играют в дураки; ерши кувыркаются через голову; карп рассказывает сказки; пескари*

охватывают вприсядку, точно писаря полковой канцелярии, а рак, подмигивая усами, словно пирятинский сотник, кроит из листочка какой-то наряд... всех чудес не припомню» [7], і тоді дійсно сталося. Про народний побут та звичай, наприклад, письменник в романі пише, що на Січі не було козака, який наважився б стратити жінку; давати злочинцям всілякі насолоди перед стратою був звичай запорожців; і за законом Січі, якщо є жінка, яка хоче взяти злочинця до церкви прямо з сокири або петлі і вийти за нього заміж, то йому пробачать. Крім того, автор зображує традицію прийому їжі на Січі, детально описуючи сам процес: «Между тем куренные кухари (повара) усталили столы деревянными корытами с горячею кашей и такими же чанами с вином и медом, на которых висели деревянные ковши с крючкообразными ручками – эти ковши назывались в Сечи «михайликами», разносили хлеб и рыбу, норовя, чтоб она была обращена головою к атаману; принесли на чистой, длинной доске исполинского осетра, поставили его на стябло (возвышение) перед атаманом и, сложив на груди руки, низко поклонились, говоря: «Батьку, вечеря на столе!»» [7].

3.2. Романтичні національні характери

Було багато вчених в ХХ столітті, які вивчали особливості образу роману «Чайковський». Якщо з точки зору образів героїв роману, головні герої роману - героїчний козак Олексій, жорстокий полковник Іван і підлий слугу Герцик, жіночі постаті Марія і Тетяна, кожен образ дуже насичений, має багатий емоційний світ, і дуже романтичний. Другорядні герої є козак Микита та Касян. В індивідуалізованих образах роману Є. Гребінка «втїлив свої уявлення про історичну людину. Романтичні тенденції у їх змалюванні — героїзація характеру й поведінки, поетизація козацької стихії, уславлення волелюбності й гіперболізація «природності», нарешті, підкреслення їхньої винятковості, продиктоване прагненням епатувати читачів, — поєднується в романі з реалістичними елементами». [18]

Перш за все, **Олексій**, головний герой роману, вірний, сміливий і наважується взяти на себе відповідальність. Він був вірний любові, любив Марину, і щовечора співав під вікном Марії, висловлюючи свою любов до Марії

народними піснями. Полковник Іван не погодився на те, що він був з Марією, а щоб врятувати своє життя, він залишив Пирятин і поїхав до Січ. По дорозі до Січ він зустрів Тетяну. Тетяна висловила до нього свої почуття і в паніці хотіла втекти з ним, від чого він без роздумів відмовився і розповів їй про свою любов до Марини: *« Видишь, Татьяна: я люблю девушку богатую, знатную, люблю и не могу назвать ее своею; так пусть же пропадет моя голова, коли позволила сердцу полюбить неровню. Поеду в Сечь, авось в схватке сложу голову под ножом татарина.»* [7]. Коли вони з Мариною порушують закон Січ і будуть страчені, Тетяна хоче врятувати його, одружившись з ним, але він також рішуче відмовляється, вирішивши зіткнутися з Марією.

У романі зображений героїчний образ Олексія, який не боїться жертви, готовий загинути за народ. Коли корабель стикається з штормом на морі і хтось пропонує пожертвувати грішником, щоб зупинити шторм, Олексій вирішує пожертвувати собою, щоб врятувати всіх: *«— сказал войсковой писарь Алексей-попович, — завяжите мне, братцы, глаза черною китайкою, привесьте к шее камень и бросайте в море. Я грешник: пусть я один погибну за все славное казацкое воинство.»*. Він порахував свої гріхи: покинув своє рідне місто і свою літню матір, не попрощавшись. *«Алексей-попович надел белую рубаху, стал на колени и, раскрыв церковную книгу, начал молиться.»* [7]. Його молитви спрацювали, буря вщухла, він врятував козаків і став рятівником козацтва. Його героїчні подвиги були записані в пісні і досі співаються кобзарями і бандуристами:

«На Чорному морі, на білому камні,

Ясенький сокіл жалібно квилить, проквіляє,

и проч.» [7]

Дочка полковника, **Марина**, вона смілива, духовно багата і сповнена ідеалістичних романтичних фантазій. Під час знайомства з Олексієм вона фантазувала про те, що вони вдвох стають ластівками. *«Как бы мы летали высоко, высоко... сели б отдохнуть на облачко, посмотрели бы оттуда на землю<...> Мы*

носились бы над Удаем, купались бы в воздухе, обнимались бы крылышками и целый день щебетали б про любовь свою!» [7]. Любов - сенс її життя, і вона щиро і без міри любить цього молодого і красивого юнака: «Я казачка, Алексей! Умру, а буду любить тебе. Не жить цветку без солнца, а ты мое солнце, ты моя жизнь, мой милый!» [7]. Дівчина порівнює себе з квіткою, а коханого - з сонцем, без якого неможливе саме життя. Для Марини любов становить сенс життя. Вона вважала його вічним для Олексія і поклялася любити його після смерті. Питання свободи вибору і питання патріархату втілені в образі Марини. Автор показує рішення цієї проблеми через дії дівчини. Після того як батько не погоджується з її любов'ю до Олексія і змушує Олексія розлучитися, дівчина вирішує піти від роздратованого батька, розрізати коси, продати коштовності, купити козацький одяг, найняти екскурсовода, відправитися на Січ і знайти її щастя. Відомо, що за патріархальними звичаями України батько дівчинки повинен вибрати для неї нареченого. Однак в творчості Є. Гребінки, він відійшов від цієї традиції і вважав її консервативною. Марина вибрала Олексія в якості чоловіка тому, що любила молоду людину, а кандидат батька Герцик тільки огидував дівчину. Крім того, дівчина розрізала її коси. Знаємо, в той час коса символізувала дівочу охайність, чистоту, цнотливість і красу дівчини. Якщо вона втрачала цноту до шлюбу, то їй обрізали косу, і це було великою ганьбою. Для того щоб знайти Олексія, Марина відрізала косу, яка символізувала цнотливість жінки, вона мужньо зламала звичай, а коса для дівчини є символ її вічного кохання до Олексія. Знайшовши Олексія, Марина приносить свої коси Олексію: «Сама сплела обрешанные косы, спрятала на груди своей и принесла тебе в подарок. На, возьми их, они твои!» [7].

Марина - типова романтичний образ, не пов'язана традицією і слідує внутрішнім емоціям. При цьому в романі можна відчувати вона дорожить любов'ю. Тетяна не отримала любові Олексія і покінчила життя самогубством, а коли Микита передав Олексію дукат, яку Тетяна подарував Олексію. Олексій захотів ввічливо відмовитися, в цей момент Марина вирішила зберегти дукат для Олексія, адже він представляв любов Тетяна до Олексію. Хоча вона любить таку ж

людину, як і себе, Марина вдячна Тетяні за бажання врятувати Олексія і вирішує зберегти для неї любов до Олексія.

Герцик - лиходій в романі, руйнівник відносин Олексія з Мариною, зрадник полковника Івана.

Герцик знав, що Марина не любить себе, але він все одно не здається. Все, що він зробив, - це отримати Марину. Він знав, що він всього лише слуга полковника, він не гідний Марини. Правду про свої вчинки юнак розказує Марині: *«...я причина всех ваших бед, я привел полковника на остров, потому что я любил тебя; мне было завидно, что ты любишь другого.. Много бессонных ночей провел я, думая о тебе, проклиная свое рождение. Ты знаешь, кто я был, а ты была дочь моего полковника; я был раб твоего отца и твой; мне было любо унижаться перед тобою, и ни одного взгляда, ни одного привета от тебя не было мне.. Я проклинал твой образ, когда он являлся мне во сне, и любил тебя еще более. Мог ли я терпеть любовь твою к Алексею?.. А у меня глаз очень зорок: я все видел и поклялся извести Алексея, сделаться богатым и во что бы то ни стало быть твоим мужем. Мне стало жить веселее, у меня была цель, для чего жил я»* [7].

І щоб бути з Мариною, спочатку Герцик розповів полковнику Івану про стосунки Олексія і Марини, а Олексія позбувся за допомогою полковника. Дізнавшись, що Марина вийшла з Пирятина в Січ до Олексія, він обдурив полковника і таємно відправився в Січ, щоб знайти Марину, співпрацюючи з ворогом, щоб спровокувати війну. Він прикинувся дружнім з Олексієм і за спиною звів наклепу на Олексія до полковника Івана. Спровокувавши війну, Герцик з легкістю продає його татарам, які під час нападу на фортецю повинні були вбити полковника Івана: *«Полковника, по условию, я выставил крымцам: по перышку на шапке они узнали меня и его; но Гадюка освободил его полумертвого; пирятинцы не пустили татар ворваться в город»* [7], полковник загинув у бою, а все спадку полковника він отримав: *«Под кровать умирающего полковника посадил Гершка, и когда умер полковник, Гершко разговаривал с старшинами вместо полковника и приказал старшинам выполнить завещание, которое я сам*

написал под руку полковника» [7] , завершивши перший крок отримання Марини. На другому кроці, після смерті полковника, він прикинувся дружнім з Олексієм і Мариною, але насправді замишляв вбивство Олексія.

Його любов до Марини вкрай егоїстична і параноїдальна. Мстивість і заздрість Герцика переважають його кохання до Марини і він доносить на неї та Чайковського січовим козакам, йдучи за принципом *«Не мне, так и не ему»* [7]. Зрештою, Є. Гребінка, як романтик, вводить караючу Божу Силу. У той момент, коли Герцик доторкнувся рукою землі, щоб набрати жменю піску й сипонуть в очі Олексієві, аби відтак заколоти його ножем, злодія у палець укусила змія. Миттєво стан хлопця погіршується: *«Наконец, убили змею; Герцик был бледен, желт; холодный пот крупными каплями блестел на лбу его; укушенный палец покраснелся, распух»* [7]. Герцик був покараний і вбитий власною матір'ю, а перед смертю він розповів все, що він робив: обманювання полковника Івана, зведення клевету на Марину й Олексія, зрада свого господаря, незаконне отримання спадку полковника, а також спроба вбивства Олексія, і покався в скоєному, на тому світі знайти спокій для своєї душі.

Другий головний жіночий образ в цьому романі- **Тетяна**, яка, як і Марина, розумна, смілива, вірна і мала багатство духовного світу. Але її історію писав автор в трагічно-романтичному забарвленні, тому що кохання стає причиною смерті її. Очевідно, що образ Тетяни написаний в романтичному стилі.

Тетяна - сестра Герцика, і вони розлучилися в катастрофі в дитинстві, і драма полягає в тому, що Тетяна, як і Герцик, є третьою особою в любові Олексія і Марини. Вона закохалася в Олексія з першого погляду, але всіляко не перешкоджала коханню Олексія і Марини, як її брат Гесик. Перший раз, коли вона зустріла Олексія, вона запропонувала йому втекти з нею, але отримала відмову, дівчина здатна відмовитися від своїх почуттів заради щастя коханого: *«Мне казалось, я ненавижу тебя, казалось, готова была убить тебя и не знаю, чего бы не дала, чтобы спасти тебя от пьяных казаков... Бог с тобою, люби другую!»* [7]. Вдруге коли вона почула, що Олексія збираються стратити за порушення запорізьких правил, і вона тут же пішла на допомогу, за давнім

козацьким звичаєм, спробувавши вийти заміж за Олексія, щоб рятувати його: *«Волею или неволею я возьму у смерти Алексея-поповича; пускай на меня падут грехи его, я отвечу за них богу. Алексей! Обними меня, жену твою»* [7], але знову отримала відмову. Автор акцентує увагу на душевному стані Тетяни, від її готова порятувати Олексія до слухання звістки про порятунок і одруження Олексія. На початку цієї ситуації Тетяна була рішуча та впевнена в успіху свого наміру: *«...Тихо повела глазами над площадью и остановилась на Алексее. Вмиг щеки ее вспыхнули, глаза заблестали, руки вытянулись <...> ее глаза блестели, щеки горели, полная, круглая грудь высоко подымалась»* [7]. У кінці епізоду вона вже розуміє, що Чайковський відмовиться від її пропозиції, а відтак стан дівчини кардинально змінюється. В той час дівчина знову знає, що Олексій її не любить, інші вболівають за відмову Олексія, принижуючи себе: *« — Молодец! Отказался! — раздавалось в толпе. — Характерно, черт возьми! И поганая Татьяна хотела его взять мужем! Хотела извести добрую душу! Вон ее, скверную бабу! Гоните ее палками, коли не хочет прогуляться между небом и землею... »*. [7] Цей раз вона відмовилася від своїх почуттів і віддала життя заради щастя Олексія, може бути теж через ці приниження. Прозаїк зобразив сцену самогубства Тетяни в тому ж драматичному романтичному стилі. *«Голос ее дрожал, прежняя бледность быстро сгоняла с лица румянец <...> Татьяна, шатаясь, упала на землю»* [7].

Образ і сюжет **полковника Івана** втілюють національний патріотизм автора-романтика. Роман реалістично зображує образ патріота-козака, сильного, хороброго і безстрашного у боях з ворогом. В цілому образ, намальований романтиками, ідеальний, а ось Іван Гребінки ідеальний і правдивий. Як Є. Нахлік писав в своїй роботі: *«Життєвістю позначений і багатоплановий, складний образ-тип лубенського полковника Івана: це відважний воїн, сповнений лютої ненависті до ворога; не чуже йому й глибоке почуття людяності, і разом з тим – типовий феодалпоміщик, жорстокий і деспотичний»* [18, с. 82]. *«Я вижу, что сотник кругом дурень, взял его за воротник, вывел на крепостной вал и спрашиваю: "А где солнце всходит?" — "Там", — отвечал сотник. "А заходит?" — "Вон там", — сказал он. "Так знай же, пане сотник, что и всходит и заходит солнце на земле*

полковника, на моей земле то есть, понимаешь? А ты, поганое насекомое, посягаешь на мою славу, хочешь оттягать у меня землю? Хлопцы, нагаек!.." Пришли хлопцы с нагайками; сотник видит, что не шутки, — повалился в ноги: *"Я, говорит, и свою землю отдам, помилуйте..."* Мне стало жалко дурня; я плюнул на него и пошел домой, да всилу запил злость. Такой дурень!.. » [7]. Є. Гребінка дає досить докладну характеристику полковника. Про мужність полковника в романі пише: *«В молодости он славился между казаками упрямством характера и бешеною отвагою в сражениях, что тогда почиталось величайшею добродетелью и впоследствии доставило ему полковничье достоинство.»*

Він любив свою дружину, але як козак вперто вірив, що не може говорити про любов дружині, а замість цього принижував її. *«"Баба — дрянь! — Ни силы, ни характера! Будь на свете одни бабы, давно бы их всех перебили татары.»* [7] Його дружина, хоч і була багатою, але нещасною, перед її смертю благала його не ставитися до їхньої дочки так, як до себе. Полковник був убитий горем, залишивши сльози каяття. Але він ще пам'ятав, що він козак, може навіть пролити кров, не можна пролити сльози, тому зупинив сльози і напився на похороні дружини.

Полковник Іван не був ні хорошим чоловіком, ні хорошим батьком, але він був кваліфікованим козаком, місією якого було захищати батьківщину, і він у боротьбі з татарами успішно виконував місію, віддав за це своє життя.

У романі ще є образи героїчних козаків, наприклад, Микити і Касяна. У боротьбі з ворогом у них з'являється мужність і винахідливість, наполеглива любов до батьківщини, просте і добре, широка людська душа, багатий емоційний світ.

Автор багатогранно описує **Микиту**, його волелюбність, відданість друзям та багатство емоцій, відданість друзям козака проявляється перед стратою його друзів: *«Никита вот и теперь пообещал караульным сорок михайликов вина да меду сколько в горло влезет, чтоб пустили увидеть вас, пару глупых Алексеев. <...> На Никиту сердятся, а Никита целый день поил стариков, говорил с попом*

да с письменными людьми, каким бы побытом и средством спасти пана писаря» [7]. Козак був готовий зробити все, щоб врятувати своїх товаришів від смертної кари.

Є два епізоди про козака **Касяна**, що ілюструють мудрість, досвід і мужність. Перша частина детально описує подорож козаків до Лубен та його зустрічі з татарами, а друга описує те, як герої з'ясовують причини його ув'язнення. За допомогою народної пісні «Ой на горе явор зелененький» козак дізнався інформацію, яка його цікавила.

3.3. Романтичні навколишні середовища

Опис навколишнього середовища також показує риси романтизму. Автор використовує художнє письмо для зображення великої кількості середовищ в оповіданні, будь то опис об'єктів або простору. Середовище в романі - це не просто фон, а важлива частина оповіді.

3.3.1 Природні середовища

Як вже говорилося раніше, романтики мали жвавий інтерес до екзотичних пейзажів, і в Україні романтики зверталися до фольклорних пейзажів. В романі «Чайковський» про опис природного середовища вперше відбилася в географічному положенні Пирятин.

Роман відкривається трьома природними уривками для опису теперішнього Пирятин: *« Пирятин, при реке Удае, уездный город Полтавской губернии, под 50° 4' 32" широты; в нем 5700 жителей, 5 церквей, 28 ветряных мельниц и 4 ярмарки; на оные приезжают купцы с красным товаром из соседственных городов, а с Дону привозят рыбу, — говорит, с печатного, школьник. <...>— В Пирятине всего одна каменная церковь, с деревянными пристройками без всякой симметрии; улицы широкие, пустые, грязные; один каменный дом — почтовая контора, а прочие совестно назвать домами; на станции евреи и пол со скрипом, как сапоги франта двадцатых годов; нет порядочного трактира!.. В тамошнем лафите плавают сандал изумительными кусками, почти бревнами; на бильярде сидит курица... ».* [7] Нинішній Пирятин автора описав пошарпаний, брудний і пригнічений, а потім

зразу зображав процвітання і красу Пирятина сотні років тому: *«Согласен, согласен со всеми вами, даже с господином проезжающим, но знаете ли вы, что несколько сот лет назад Пирятин был красивый, сильный, богатый сотенный город в нашем гетманстве? Широко и далеко раскидывался он по скату горы над Удаем, часто сверкали кресты церквей между его темными, зелеными садами, шумны были его базары; <...> порою, как пламя, вырезывалась из пыли его красная куртка, порою выглядывало дьявольски страшное лицо с поднятыми кверху усами, с черным чубом, веявшим на бритой голове, и опять все исчезало в вихре танца... Народ хлопал; громкий хохот далеко раздавался по базару... Было весело!.. »* [7]. Романтична тема цього твору відображена в контрастному описі минулого процвітання і могутності Пирятина з теперішнім депресивним природним середовищем, тобто протиставлення героїчного минулого й мізерного сучасного.

Крім відображення центральної ідеї романтизму, опис природного середовища в романтичному романі теж може відображати і романтичний внутрішній світ головного героя роману.

У романі завжди є сцени із зображенням ластівок. На початку твору як Марина уявляла своє майбутнє з Олексієм, вона сказала: *«— А хорошо, если б я была ласточкою, — сказала, улыбаясь, Марина, — весело было бы мне!.. Только чтоб и ты был ласточкою... Как бы мы летали высоко, высоко... сели б отдохнуть на облачко, посмотрели бы оттуда на землю, на сады, на села, на людей; я сказала бы: смотрите, люди, вот я, вот где; я люблю Алексея, — и полетела бы от них — пусть сердятся... Мы носились бы над Удаем, купались бы в воздухе, обнимались бы крылышками и целый день щебетали б про любовь свою!»* [7], тут ластівка символізує безтурботне майбутнє життя, чистоту взаємин двох закоханих в епізоді. В її ідеальному майбутньому вони вільні і розкуті, може вільно закохатися. Але коли Марина і Олексій були у в'язниці й чекаючи страти, закохані знову бачать, що «резвая ласточка высоко реяла в воздухе, весело щебетала и, спускаясь к земле, порхала около тюрьмы», тут ця сцена так само, як і їхнє становище, вони просто щасливо

зустрілися, і перш ніж вони змогли закінчити свої міс один про одного, їх знайшли і посадили у в'язницю.

Опис навколишнього середовища може відображати душу персонажа, і в той же час його можна протиставити серцю персонажа. Перед стратою Марини й Олексія, автор зображує яскравий ранок: *«Встало утро, тихое, светлое, радостное, на востоке показалось солнце, и навстречу ему поднялись жаворонки с широкой степи, взвились высоко под чистое небо, запели звонкую приветственную песню; в садах отозвалась кукушка, засвистела иволга; белый аист, дремавший над гнездом на кровле хаты, закинул за спину голову и, громко щелкая носом, медленно приподнял ее и опустил до самого гнезда, будто приветствуя этим наступающий день»*. [7] Птахи мовби вітають наступаючим днем, який буде сонячний і вітряний, але цей день може стати останнім у них. Птахи вільно літають у небі, поки пара замкнена у в'язниці, а контраст підкреслює їх нещастя.

Романтичні пейзажі незвичайні, нерідко страшні: дикі гори, страхітливі хащі, розбурхане море, розбійницький стан, бушування стихій або надприродна тиша.

Контраст між середовищами в «Чайковському» відбувається між славним минулим і нинішньою депресією міста Пирятина, між минулими небезпеками і нинішнім спокоєм. Коли козак Касян йшов до полковника Івана, щоб підтвердити, чи полковник знав повідомлення про Марину та Олексія, по дорозі він бачить степ: *«Теперь вы спокойно едете запорожскими степями по гладким широким дорогам, которые, в сухую погоду, лучше и покойнее всех шоссе в мире; вас беспокоят разве суслики, шныряющие беспрестанно поперек дороги, или великаны овода, которые, наскучив сновать на жару над лошадьми, залетают под тень коляски и, монотонно жуужжа, садятся вам на нос»*. [7] Степ ХІХ століття постає як символ спокою і гармонії, *«А в прежние времена не то было: эти степи, никому не принадлежавшие, служили ареною беспрестанным боевым схваткам; тут наездничали, молодеествовали полудикие народы; в каждом овраге надобно*

было опасаться засады, в каждом кусте ракиты можно было подозревать скрытого врага, который, как змея ползая между травою, смотрит на вас зоркими очами и в тишине натягивает меткий лук или ведет за вами верное дуло винтовки, выжидая удобной минуты спустить курок» .[7] Автор, зіставляючи ці пейзажні картини різного часового періоду, спочатку говорить про сьогоднішнього, потім про минуле, передвіщає запеклу боротьбу між козаками й татарами в степу.

Крім спокійного степу, романтичним пейзажем є розбурхане море. Важливий сюжет роману розгортається на Чорному морі. Невдовзі після того, як Олексій прибув на Січ і став писарем, козаки попливли нападати на татар. На морі їх спіткав шторм: *«...ветер все крепчал; сильнее и сильнее колыхались волны, крупнее и крупнее накатывались валы, сшибали, разбивались друг о друга, обдавая мореходцев брызгами и пеною. Черное море, всегда готовое пошуметь, разыгралось не на шутку. Оно кипело, стонало, kloкотало; над водою поднялся туман от мелких брызг; на небе не было ни облачка, солнце шло по небу, странное, злое, без лучей, будто красный шар. Казачью флотилию разметало в разные стороны; чайки потеряли друг друга из виду.»* [7] Саме ця бурхлива сцена форсує розвиток сюжету і змінює становище Олексія на Січі. У часи кризи він вставав і побожно молився після підрахунку своїх гріхів. Молитви подіяли, і став він козацьким героєм, рятівником людей.

3.3.2 Соціальні середовища

Соціальними середовищами, описаними в романі, є місто Пирятин і Запорізька Січ. Напочатку порівняно природне середовище Пирятинна сотні років тому з сьогоднішнім і показано, що історія, розказана в романі, сталася в Пирятині сотні років тому. Авторський опис тогочасного соціального середовища: *«Судя по теперешним образованным, милым, снисходительным полковникам, нельзя составить себе даже приблизительного понятия о полковнике малороссийском времен гетманичины. В нем сосредоточивалась власть военная и гражданская целой области; он был и военачальник, и судья,*

и правитель; он безгранично, безответственно распоряжался в своем полку.

Правда, право жизни и смерти было законом предоставлено гетману; но нередко полковники нарушали это право и даже казнили самовольно преступников.»[7] З цього епізоду видно, що Пирятином править полковник,

можна сказати, що це «феодалне суспільство», і ніхто не сміє кинути виклик полковнику. Простий народ повинен підкорятися полковнику, як дочка полковника. Життям Марини також керує полковник. Полковник не погоджувався з тим, щоб Олексій був з Мариною. Тоді і для того, щоб вижити і для можливості бути разом з Мариною, Олексій лише міг залишити Пирятин.

Соціальне середовище Січі автор здебільшого описує у формі діалогу. Запорозька Січ постає в уяві Є. Гребінки втіленням рівності, і він особливо цінує це: «*«А мы тут все равны: я казак славного Запорожья, ты пристаешь в наше товариство – мы равны»* [7]. Популярна ідея рівності козаків Є. Гребінка була висловлена в мовній партії Прихвостня: «*В сечи все общее: что твое, то мое, такое уже братство, все общее, кроме коня и оружия»* [7].

У Січі закони демократичні і суворі. За порушення закону навіть національного героя посадять і покарають. Водночас в розмові з Олексією і Микитою ми знаємо, що на Січ є звичай вибирати новому козаку прізвище. «– *Грицко? – спросил удивленный попович. – Такой белокурый?*

– *Да, это наш теперешний кошевой, Грицко Зборовский. Разве ты его знаешь?*

– *Нет: я знал в Киеве Грицка Стрижку; он также убежал года четыре назад из карцера, а Зборовского не знаю.*

– *Эх, ты, молодая голова! Он по-нашему Зборовский; у нас долг велит давать всякому казаку фамилию, а у вас он был стрижка или нестрижка, нам нет дела! Привели молодца из бору, вот он и стал Зборовским.»[7]* Також через цей звичай Олексій був позбавлений покарання, і міг залишити Січ з Мариною.

3. 4. Романтичні антитези

У романі «Чайковський», в деяких ліричних відступах, мотивованих художніми мотивами, формуються романтичні антитези.

3.4.1 Протиставлення героїчного минулого й мізерного сучасного

В історичному романі письменник висловлює скорботу громадян за нещасною долею Батьківщини сьогодні, прагнення народу до свободи, славу українського минулого.

Роман починається з екологічного опису нинішнього занепаду і депресії Пирятина, а також його колишнього процвітання і сили. Це ми уже розглядали в розділі 3.3. Кульмінація роману оповідає про те, як Олексій рятував людей, коли козаки впали в шторм в Чорному морі і їхнє життя опинилося під загрозою. Він помолився і хотів принести себе в жертву Чорному морю, але його молитви спрацювали, весь корабель був врятований, і він став національним героєм. Козаки склали про його діяння думу:

*«На Чорному морі, на білому камні,
Ясенький сокіл жалібно квилить, проквіляє,
и проч.»* [7]

Після повернення на Січ, хоча були ще деякі негаразди, врешті-решт Олексій змінив ім'я на Чайковський, одружився на коханій Марині, і вони разом повернулися до Пирятина. Олексій успадкував спадщину полковника і став заможним сотником. І в кінці історії, в 1841 році, сім'я Чайковських занепала: *«Под горою, при самом выезде, влево, зеленел огромный пустырь; на нем порос высокий бурьян и крапива и желтели кучи развалин — едва я узнал в этом пустыре бывший дом и двор Чайковского!»* [7], і кобзар знову заспівав ту баладу:

*«На Чорному морі, на білому камні,
Ясенький сокіл жалібно квилить, проквіляє:
Смутно себе має, на Чорнеє море поглядає,
Що на Чорному морі недобре ся починає. »* [7]

Ми можемо відчутти його глибоку ностальгію за багатим і могутнім минулим, а заодно відчутти жалобу трагічного стану країни зараз.

3.4.2. Протиставлення добра та зла людської природи

Тетяна і Герцик як третя сторона у відносинах Олексія і Марини, розправляються з ними дуже по-різному. Тетяна розповіла, що вб'є Марину, коли Олексій вперше відхилив її пропозицію і показав, що любить Марину, але вона нарешті вирішила відпустити його. А коли почула, що Олексія стратили, то не посоромилася відправитися на допомогу Олексію. Її любов до Олексія гаряча і щира. Але на жаль те саме ця гаряча, щира любов змусила її покинути цей світ. Порівняно з Тетяною, Герцик відчував себе неповноцінним через статус і не наважувався зізнатися Марині. Він руйнує стосунки після того, як дізнається, що Марина закохана в Олексія, він інформатор почуттів Марини, зрадник полковника Івана, вбивця Олексія, він зробив всі злі справи, щоб отримати Марину. Драматично те, що він рідний брат Тетяни, і їхня сім'я була переслідувана козаками, коли вони були дітьми, що розлучило двох. Вони обидва є жертвами із розтлінного поміщицького середовища, але добрі та злі ідеї роблять дуже різний вибір. Зло не може перемогти добра, і Герцик нарешті отримує власну відплату і його вбиває власна мати.

3.4.3. Протиставлення феодалізму і демократії

На східноєвропейській романтизм багато в чому вплинув розвиток національно-визвольних рухів і вітчизняна війна 1812 року. На відміну від європейського романтизму, український романтизм, протиставлявся феодальній дійсності. У романі Пирятин - це образ феодального суспільства, яким править полковник, а життя і смерть народу знаходяться в його руках. Полковник не погодився з тим, що Марина і Олексій разом, тому у них не було можливості бути разом, тому їм довелося тікати від феодала і шукати можливість бути разом в іншому місці. На відміну від феодального Пирятинна, Січ була демократичним суспільством з суворими законами. Суд на Січі був справедливим і справедливим для Олексія і Марини. Вони мали свою підставу

для судження і суворо дотримувалися, через що Тетяна хотіла врятувати його, одружившись з Олексієм. Хоча Олексій відмовився, врешті-решт козаки також врятували його, змінивши його ім'я. Цей демократичний процес контрастував з приватним судовим процесом, і врешті-решт Марина вийшла заміж за Олексія і разом залишили Січ.

Висновки до розділу III

З сюжетної точки зору, сюжет роману химерний і загадковий. До сюжету додається фольклор і звичаї козацького періоду. З точки зору образів-персонажів, роман вдало зображує героїчного, вірного козака Олексія; Марину, яка смілива і наважується порушити традицію; трагічного і підлого лиходія Герцика; емоційні гарячий трагічний образ Тетяни; феодального, жорстокого, але хороброго, патріотичного полковника Івана; вірного друзям, волелюбного козака Микиту і досвідченого, дотепного і героїчного козака Касяна. З точки зору навколишнього середовища, екологічний опис в романі може зіграти роль у відображенні центральної теми, сприяти розвитку сюжету і відобразити духовний світ героїв. З точки зору романтичних антитез у романі формуються романтичні антитези — протиставлення героїчного минулого й мізерного сучасного, протиставлення добра і зла людської природи та протиставлення феодалізму і демократії.

ВИСНОВКИ

Романтизм зародився в Європі і зіграв важливу роль в модернізації європейського суспільства і навіть сучасного європейського суспільства, це була не проста ідея, а складна система мислення [30]. У цій роботі ми досліджуємо європейську романтичну думку в трьох аспектах: соціальний контекст, ідеологічне підґрунтя та літературна традиція, і підсумовуємо чотири основні характеристики романтичної літератури першої половини ХІХ століття, тобто:

1. Ідеали і сильні особисті почуття.
2. Опис природних пейзажів і вираження почуттів письменника до природи.
3. Надавання значення народній літературі.
4. Химерні сюжети, екзотичні кольори, використання прийомів художнього перебільшення.

Романтизм розвивався в різних країнах, і в силу особливостей історичних умов кожної країни, особливостей її розвитку, був неоднаковим. В Україні романтизм розвивався переважно на початку ХІХ століття, досягнувши свого піку в період Шевченка, а потім поступово переходячи до реалізму.

Літературний розвиток українського романтизму можна поділити на три етапи. Літературний центр першого етапу був у Харкові на рубежі 20-30-х років ХІХ ст., основою якої став гурток літераторів і науковців, заснований професором Харківського університету Ізмаїлом Срезневським. Основними учасниками є Левко Боровиковський, Євген Гребінка, М. Маркевич, А. Метлинський (псевдонім – Амвросій Могила), М. Костомаров (псевдонім – Ієремія Галка), О. Корсун, М. Петренко, С. Писаревський та інші.

Одночасно у Галичині провідником романтизму виступила “Руська трійця” (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький), яка випустила збірник “Русалка Дністровая” (1837), що проголошував ідеї народності й слов’янського братерства.

Другим етапом українського романтизму, уже з багатшим на мистецькі засоби і літературні жанри творчим доробком і з виразнішим національним і політичним обличчям, був Київ другої половини 1830-1840-х рр. з М.

Максимовичем, П. Кулішем, Т. Шевченком і прибулими туди з Харкова А. Метлинським і М. Костомаровим.

Третім етапом українського романтизму була діяльність, згуртованих навколо журналу «Основа» (1861-1862) письменників і діячів, між якими були кирило-мефодіївці В. Білозерський, П. Куліш і Т. Шевченко. До цього ж етапу пізнього романтизму зараховуються О. Стороженко, ліричні поети Я. Щоголев, Ю. Федькович. Наявні елементи романтизму у ранніх поетів другої половини XIX століття.

Характеристики української романтичної літератури узагальнено такі: пізнання історичного минулого свого народу, захоплення фольклором і народною мистецькою творчістю; посилення уваги до проблеми літературної мови, національно-історичної тематики. Героями української романтичної літератури стали героїчні борці за волю Батьківщини, за справедливість.

Євген Гребінка — типовий представник доби романтизму. Коротким було життя Гребінки, але він залишив Україні багату літературну спадщину. Його творчість позначена стильовим розмаїттям. Його стиль письма можна охарактеризувати: від усталеної бурлескної традиції, романтичних захоплень до реалістичного мистецтва. Його внесок у розвиток романтизму в Україні відображено в:

- Перекладі «Полтава» Пушкіна
- Розвитку особистісно-психологічної лірики в поезії українського романтизму
- Розширенні жанрових меж байки, урізноманітненні її форми, динамізації сюжету, увиразненні образно-поетичної системи, загостренні народно-сатиричного звучання; обстоюванні необхідності утвердження українського письменства на позиціях самобутності й народності.
- Безпосередній участі в організації звільнення від кріпацтва Т. Шевченка, сприянні видання Кобзаря в 1840 році.
- Виданні альманаху «Ластівка»

- Розуміючи й усвідомлюючи спостереження за життям, плідно використовуючи досвід М. Гоголя, порушував у своїх романтичних прозах ряд актуальних проблем того часу.

Роман «Чайковський» є одним із значних досягнень Є. Гребінки-прозаїка. У цій роботі досліджуємо втілення романтизму в романі «Чайковський» у чотирьох аспектах: химерний сюжет; романтичні національні характери; романтичні навколишні середовища, романтична антитеза.

З сюжетної точки зору сюжет роману химерний і загадковий, показує фольклор і звичаї козацького періоду. З точки зору образів персонажів, роман вдало зображує героїчного, вірного козака Олексія; Марину, яка смілива і наважується порушити традицію; трагічного і підлого лиходія Герцика; емоційно гарячий трагічний образ Тетяни; феодальний, жорстокий, але хоробрий, патріотичний образ полковника Івана; вірного друзям, волелюбного козака Микиту, досвідченого, дотепного і героїчного козака Касяна. З точки зору навколишнього середовища, екологічний опис в романі може зіграти роль у відображенні центральної теми, сприяти розвитку сюжету і відобразити духовний світ героїв. З точки зору романтичних контрастів, формуються глибокі антитези — протиставлення героїчного минулого й мізерного сучасного, добри і зла людської природи та феодалізму і демократії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Белинский В. Г. Полн. собр. соч. В 9-ти т. М., 1978, т. 3, с. 420
2. Бернадська Н. І. Теорія роману як жанру в українському літературознавстві : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.06. Київ, 2005. 49 с. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2005/05bnijul.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.
3. Бовсунівська Т. Феномен українського романтизму. - Київ, 1997.
4. Вальо М., Літературно-критичні ідеї “Русалки Дністрової” і розвиток літературно-наукової думки на західноукраїнських землях у 30-40’х рр. 19 століття// Шашкевичіана. Нова серія. Випуск 1-2. Львів-Броди-Вінніпег, 1996.
5. Горнятко-Шумилович А. «Чайковський» Євгена Гребінки як химерний роман. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія : Літературознавство. 2009. № 27. С. 54–58.
6. Гребёнка Е. Чайковский. Отечественные записки. 1843. Т. XXVII. С. 185–227. URL : <https://books.google.ru/books?id=tIMFAAAAQAAJ&pg=PA185&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.
7. Гребінка Є. Твори : у 3 т. / за ред. С. Д. Зубкова. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 2. 743 с.
8. Деркач Б. Євген Гребінка. К.: Дніпро, 1974. 150 с.
9. Єфремов.С. Історія українського письменства. - К., 1995.
10. Задорожна Л. Євген Гребінка. Літературна постать. Київ : Твім інтер, 2000. 160 с.
11. Зінченко Н. Фольклоризм роману Є. Гребінки «Чайковський». Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 114–119. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gls_2013_7_16.

12. Зубков С. Євген Павлович Гребінка : життя і творчість. Київ : Видво художньої літератури, 1962. 210 с.
13. Історія української літератури XIX століття Євген Гребінка. URL: <https://www.grebenka.com/index/0-261>
14. К. Костомаров Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке // Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова. К., 1928. С 45.
15. Костомаров М. І. Твори: У 2 т. К., 1967. Т. 2. С 332.
16. Леся Українка. Зібр. Творів: У 12 тт. — К., 1979. — Т. 8.
17. Мацапура В. И. Украина в русской литературе первой половины XIX века : монографія. Харьков–Полтава: ПОИППО, 2001. 396 с.
18. Нахлік Є. Українська романтична проза 20-60-х років XIX ст. Київ : Наукова думка, 1988. 320 с.
19. Огієнко І. Історія української літературної мови
20. Отечественные записки. 1840. Т. 10, кн. 5. С 167.
21. Плечова Н. П. Самообман в прозе Е. П. Гребёнки. Вестник Псковского государственного университета. Серия : Социально-гуманитарные науки и психолого-педагогические науки. 2011. № 13. С. 68–72. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/samoobman-v-proze-e-p-grebyonki>.
22. Сирота Ю. О. Російськомовна проза Є. П. Гребінки в контексті російської літератури 1830–1840-х років : автор. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.02. _____ Сімферополь, 2008. 22 с.
URL:<http://www.lib.uaru.net/diss/cont/341601.html>.
23. Українська літературна енциклопедія. – К., 1990.
24. Франко І. Зібрання творів у 50 т. / ред. кол. М.. Д. Берштейн, Б. А. Деркач, С. Д. Зубков та ін. Київ : Наукова думка, 1984. Т. 41. 683 с.
25. Цибаньова О. Євген Гребінка. К.: Молодь, 1972. 304 с.
26. Шандра В. До біографії Є. П. Гребінки // Радянське літературознавство. 1987. № 2. С. 68–69.
27. Шарова Т. М., Шаров С. В., Солоненко А. М. Видатні особистості української словесності. Мелітополь: Видавничий будинок

28. 张立明, 刘欣, 胡小林.外国文学史纲[M] .海口:南海出版社, 1997, 07.
29. 朱维之, 赵澧.外国文学简编 (欧美部分) [M] .北京:中国人民大学出版社, 1980, 06
30. 李建伟.马克思诗歌中的浪漫主义思想探究[D].山东大学,2019
31. 林亚光.简明外国文学史[M] .重庆:重庆出版社, 1983, 04.